

Yvonne Janková

Historická architektura je součástí našeho životního prostředí. Vytváří rámec dějin a její účinek na psychiku a výchovu dnešního člověka nelze opomíjet. Studium památek skýtá mnohé poučení i pro současnou architektonickou tvorbu - ne vždy se však těmito poznatky řídíme. Ačkoliv se na první pohled zdá, že o těchto slovech není třeba diskutovat, vliv na praxi je minimální. Velmi často se můžeme setkat s dokumenty lhostejnosti lidí k okolí, s doklady nepochopení významu stavební tvorby minulosti a s nedoceněním hodnoty dochovaného charakteru domu, ulice, náměstí, ale i zahrady, parku a krajiny, a to jak v celkové koncepci, tak i v detailu.

U architektury 19. století je to zvláště patrné. Nevstoupila dosud do povědomí veřejnosti, i když se dostává do módy a již několik let se zpracovává a přehodnocuje. Zvažují se její kladné a záporné stránky od působení jednotlivých prvků až po urbanistickou kompozici. Na počátku sice byly oslavné ódy současníků, po nich však jako bezprostřední reakce přišlo období naprostého odsouzení, a teprve v posledním čase se začala hledat cesta k pochopení této tvorby a k možnému využití nashromážděných poznatků. **NEGATIVNÍ PŘÍSTUP MÁ VŠAK VELKOU SETRVAČNOST.**

Propagátoři moderní architektury, do jejichž myslí byl ještě nedávno zafixován pouze funkcionalismus a kompozice hladkých geometrických ploch a kteří ještě nedávno zavrhovali historismus 19. století jako utápění se v přemíře dekoru, jako úpadek architektury, stagnaci a nemoderní staromilství, studují dnes toto období. Snaží se pochopit skladbu stavebních článků jednotlivých historických slohů, třeba jenom proto, aby ji mohli porušit, vyvést z rovnováhy, reagovat na ni, nebo pomocí ní vytvořit moment překvapení.

Není to však nic nového. Jde jen o další způsob transformace, jiný druh reakce na původní předlohy a jejich zpracování, než tomu bylo např. také v 19. století a po něm následu-

jícím období na počátku století dvacátého. Samozřejmě lze diskutovat o nosnosti myšlenky, o kvalitě zpracování a míře vlastního přínosu.

Jednoduchost, účelnost a užitečnost hladké plochy, která působila v období po první světové válce nejprve jako objev a později se stala nutností, vyplývající z ekonomických a materiálových možností a požadované rychlosti realizace, nás dnes již neuspokojuje. Vytratila se z ní původní myšlenka. O tom svědčí mimo jiné i četná "umělecká" díla, kryjící vyústění ventilace z metra, reliéfy na utilitárních krabicích trafo- a plynových regulačních stanic s plechovými typovými 1 vraty, na odpadových koších a umně dekorativní kompozice výrobků našich železáren a keramických závodů na holých, ještě nerekvizitovaných pláních sídlišť bez jakékoliv stopy zeleně. 2

Teoretikové architektury už tuto situaci pochopili a dokáží zdůvodnit výtvarnou nadstavbu, která by neměla být považována za přežitek a nadbytečný komfort, ale za nezbytnou součást našeho životního prostředí. Snaží se vysvětlit zajímavé tvůrčí projevy od nejjednoduššího, ale přesto vzhledem k současné přetrvávající nadvládě kvádrů neobvyklého sledování dynamiky hmoty a vnitřní plochy, přes kombinaci klidné 3 plochy s dekorativní výzdobou, až po nejbizarnější útvary skulpturální a malířské. Stejně tak se snaží dohledat prameny inspiračních zdrojů dekorativismu 19. století.

Její kořeny nacházíme již na konci 18. století. Tehdy se architektura střetává s nově se formujícím filozofickým směrem - romantismem. Pokouší se o zhmotnění myšlenkových proudů a jimi prodchnutých literárních libret a malířských předloh. Používá k tomu symbolů reprezentujících jednotlivé motivy, jejich souhrn a nejrůznější kombinace bez ohledu na původní časové a místní vazby.

Návrat k přírodě, únik z času zprostředkovaný zrcadlem minulosti nebo naopak vizemi budoucnosti, touha po primitivních formách života a na druhé straně okouzlení technikou, odpoutání se z místa vlastního působení a inspirace kulturou krajů vzdálených a exotických, to vše se tu odráží v souvislostech zdánlivě nelogických, avšak sjednocených konečným významem. Výchozí jednotkou ztvárnění těchto záměrů jsou

drobné doplňky zahrad a parků, architektura s prvky sochařskými a malířskými. To vše dokresluje upravená krajina.

Stejně tak se snaží vysvětlit inspirační zdroje dekorativismu minulého století, ovlivnění exotikou, návratem do minulosti nebo naopak perspektivou budoucnosti. Na konci 18. století se architektura střetává s romantismem.

Prostřednictvím krajiny se hledá romantické prostředí, prostor pro snění a rozjímání, odhalení vlastního nitra, vlastního já, návrat k volnosti, prvotnímu primitivnímu životu, hledá se prostor pro fantazii. Pro tento cíl se uvolňuje dosavadní schéma parků a uměle modeluje "nespoutaná divoká scenérie". Takto vytvořený krajinářský nebo také anglický park, mající vyvolat zdání volné přírody, je ve skutečnosti velmi složitě komponován. Jeho průhledy, končící obeliskem nebo jinou dominantou, a přímo divadelní zákoutí, oddělená od sebe kulisou stromů, doplněná drobnou architekturou, vytvářejí scénu pro děj, který se má na ní odehrávat a jehož tušení spolupůsobí na stavebníka, stavitele, herce, diváka, tvůrce i návštěvníka parku.

U všech těchto drobných stavbiček nelze mluvit o bezduchém kopírování, neboť tato tvorba docela cílevědomě využila a stylizovala nejrůznější inspirační zdroje pro společné účely a sjednotila je myšlenkovým podtextem. Ať už vzhlížíme jakkoliv kriticky na pitoreskní doplňky parků a zahrad, nemůžeme popřít, že jejich malebnost nás dosud upoutává právě díky oné romantické atmosféře, kterou měly navodit a dosud navozují. Při jejich komponování nešlo jen o kýč /podle pozdějšího hodnocení/ dokládající vkus investora a bizarnost vyvolávající úsměv, ale také o svědectví studia předloh a příkladů, svědectví o tvorbě architekta, krajináře, zahradníka, kteří se příslušný altánek, most nebo sochu pokusili začlenit do krajiny.

Romantická architektura v parcích a zahradách v městských sadech, vzniklých po zboření hradeb, znamenala shromáždění prvků a vytvořila vzorník tvarosloví, který se později uplatnil i v bytové výstavbě a monumentální architektuře na rozdíl od dnešních doplňků podobných parkových ploch. O jejím významu jako prvku dotvářejícím krajinou kompozici dnes už není

pochyb. A přesto vyvolává mnohdy u historicky nepoučených lidí úsměv. Zdá se jim, že je bez vztahu k dnešní době. A podle toho se s tímto dědictvím často zachází.

Některé stavbičky se v rámci zámeckých parků podařilo zachránit a zrekonstruovat, zejména vzhledem k turistické atraktivitě. Příkladem je alespoň část areálu Lednice, Krásného Dvora; v horším stavu už jsou Veltrusy, kde se pomalu všechny pavilónky rozpadají, a Chlumeck nad Cidličkou.

Městské sady a parky by však často mohly na zašlou slávu jen vzpomínat. Jistě i tady by se našly příklady vhodné úpravy. Praha se však k těmto přírodním útvarům zachovala macešsky. Některé parky za městskými hradbami zanikly už v samotném 19. století a co se z rozsáhlých ploch zeleně dochovalo až do naší doby, nestačí památková péče a ochrana přírody ochránit.

Snad jen zahrady pod Pražským hradem se díky své poloze dají časem do pořádku včetně všech pavilónků a glorií.

Usedlost Cibulka je však už příliš daleko z centra, než aby se našel zájemce, který by se jí ujal. Část jejího parku se udržuje. Pavilónky však chátrají dál a vlastní objekt včetně terasy s Čiňany, kamennými psími boudami a plastikou Malínského musí pravděpodobně pustnout ještě několik let, aby se oprava "finančně vyplatila".

O zániku Švermových sadů u Městského muzea se snad ani nemusím zmiňovat. Lapidárium pod magistrálou je jen chabou náhradou mající evokovat kulturu prostředí.

Další příklad. Vrchlického sady před Hlavním nádražím. Po jezírku s labutěmi už není ani památky. Značnou část zabrala odbavovací hala nádraží a magistrála s parkovištěm. Ale i to, co zbylo, se postupně likviduje, a to především díky lhostejnosti lidí, výstavbou elegantních větráků z metra, trafostanic, kiosků a nakonec naprosto v rozporu s posláním a činností tohoto podniku boudami podniku Sady, lesy a zahradnictví.

Nejsou to drobnosti a malichernosti. Vždyť park se zmenšil na minimum a bez ladu a skladu tu přibývají provizoria, o nichž nelze říci, že by bylo nezbytné umístit je právě tady. I toto je drobná architektura parků plná kouzla a poezie

6 a symbolického podtextu. Neměla by být však přece jen koordinována s programem ochrany životního prostředí našeho hlavního města?

Problém se však netýká pouze Prahy. Stejně typy trafostanic, prodejních stánků, autobusových zastávek a jiných přístřešků zdobí prostory nejen všech našich měst a vesnic, ale i volnou přírodu. Nevzhledné uniformní kovové, cembalitové a laminátové boudy se střechou z vlnitého plechu doplňují stejným způsobem jihočeskou náves, průmyslový areál východoslovenských železáren, rekreační oblast Českomoravské vysočiny a "parkovou" úpravu na pražském Jižním Městě.

Dosavadní realizace si nekladou žádný nárok na estetický vzhled nebo zakomponování do daného prostředí. Na drobnou architekturu se zapomíná, o řešení nové zeleně a vodních ploch kolem ní ani nemluví. Plánování a údržba velkých veřejných zahrad, veřejných prostranství, zákoutí, plácků a dvorečků v současné době zaostává. Údržba historických parků je pro jejich správce zátěží a často je považována za zbytečnost. Rozmanité stavební doplňky, které je dotvářejí, budí úsměv a lidé, kteří je mají na starosti, by je nejraději dali odstranit.

Mezi zasvěcenými odborníky se o jejich významu možná nepochybuje. Horší je to se zástupci zodpovědných podniků a s představiteli národních výborů, zemědělci a bohužel někdy i se zástupci kulturních organizací. Parky se svou výpravou nejsou nutné k životu. Jaký je z nich užitek? Kdo se má o ně starat? Jedná se o nevyužitou plochu, která by se mohla zastavět skladišti, garážemi nebo alespoň novým sídlištěm. Zdá se být absurdní, že v době, kdy vysoké školy produkují ročně desítky architektů a urbanistů, kdy máme množství specialistů, ekologů, kteří dovedou vysvětlit význam parků a zahrad pro životní prostředí, praktiků a teoretiků, v době, kdy se pracuje koncepčně a plánovitě, přistupuje se k úpravě velkoryse založených parků, dodnes znamenajících velice důležitý prvek ve městě i krajině, formou náhodné individuální svépomoci a náhodných provizorií.

Ačkoliv se řeší plány postupné regenerace, v praxi se z nich vychází málokdy. Jestliže je třeba postavit sklad, za-

řízení staveniště či jakoukoliv jinou boudu či budku, nepřemýšlí se o tom, kam. Hlavně, že jsme v tuto chvíli sehnali materiál a lidi, kteří by ji postavili.

Tato skutečnost ostře kontrastuje s představami prvních zakladatelů krajinářských parků i veřejných městských sadů, ale i s prokazatelnou funkcí komponovaných ploch zeleně v každém organismu lidských sídlišť. Drobné architektonické doplňky z 18. a 19. století, tolikrát ironizované, dodnes nenašly ekvivalentní náhradu. A přitom se bez ohledu na dekoraci jedná o lapidární tvar zahradní architektury, základní typ přístřešku a často velice funkčního prvku, který je nepostradatelný a použitelný i při dnešním stupni rozvoje civilizace. Poučení nemusíme hledat jen v iónských hlavicích nebo gotických fiálách, i když i ony mají svůj smysl a řád, ale třeba jenom v tak zanedbatelných i malicherných záležitostech jako je výtvarná kompozice, uklidňující zátiší, malebnost a čistota stylu a prostředí.